

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 94 1973

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

rättelsen med kommentarer och reflexioner kring sin egen roll som författare. »Falskmyntarna» är ju vad man med en långt senare myntad term brukar beteckna som en »metaroman», en berättelse som på samma gång handlar om sin egen tillblivelse. Något liknande kan också sägas om flera av Eyvind Johnsons verk. Jag tänker särskilt på Krilonserien, på romanparet Romantisk berättelse och Tidens gång från mitten av femtiotalet och på Livsdagen lång från 1964. Det förefaller mycket sannolikt att Johnson i detta avseende haft Gide som förebild. Samtidigt måste emellertid påpekas, att en liknande benägenhet att kliva in i berättelsen med kommentarer kring det egna berättandet utmärker också en annan av Eyvind Johnson mycket högt beundrad författare, nämligen Thomas Mann.

Något av ett grundtema i Ortons bok, som han också återkommer till och utvecklar i sin avslutande »Conclusion», är uppfattningen att Johnson i utpräglad grad är idédiktare och att hans enda egentliga svaghet som författare ligger i en oförmåga att »hitta på»: »His great problem always seems to have been finding stories sufficiently interesting to carry the burden of ideas they generally have to bear». Bäst är Johnson, menar Orton, »when he has some basic story and elaborates it: his own life, in *The Novel about Olof*; political events, in *Krilon*; someone else's story, in *The Swell on the Beaches*; historical fact, as in *Dreams of Roses and Fire*. Given a story, he will tell it with all the imagination and ingenuity he possesses. But his heart is not in the business of incident and excitement; the real action is elsewhere». Karakteristiken förefaller på det hela taget träffande och rättvis. Ändå är det svårt att undgå reflexionen att även Romantisk berättelse och Tidens gång, som Orton värderar lågt, i utpräglad grad bygger på självbiografiskt stoff, och att Krilon-böckerna, som tillhör hans favoriter, dock har en påtagligt svag »handling».

Till sist bör nämnas ytterligare en iakttagelse av mera generell natur som Orton gör, och som mer än någonting annat bidrar till att ge en djupdimension åt hans bild av Eyvind Johnson. Johnsons bästa verk karakteriseras, menar han, av ett påtagligt spänningstillstånd, som han beskriver som en konflikt mellan å ena sidan ett utomordentligt starkt känsloladdat innehåll och å den andra ett påfallande behärskat, närmast kyligt uttryckssätt med ironi och understatement som viktiga ingredienser. Många läsare får genom denna stil uppfattningen av Eyvind Johnson som en alltför intellektuell och känslösval författare, men det är, påpekar Orton, att missförstå hans avsikter: »The emotion is in the subject matter; the style counteracts the emotion; and the reader stands in between, at the point of balance».

Orton menar att samma grundläggande konflikt utgör ett centralt inslag också i Eyvind Johnsons personskildring. »The control of despair is a major theme in Johnson's works», hävdar han och exemplifierar påståendet med en lång rad figurer ur Eyvind Johnsons persongalleri, alltifrån Andersson i Stad i mörker och Clerk i Minnas till Johannes Lupigis i Hans nådes tid och Donatus i Livsdagen lång. Men, tillfogar Orton, »the character who grapples hopefully with despair, whose faith is tempered by scepticism and who fights with dispassionate fervor – he is the hero of Johnson's novels and one of his names in Johannes Krilon».

Stig Bäckman

C. Moody: *Solzhenitsyn*. Oliver & Boyd. Edinburgh 1973.

Det är inte lätt att skriva om Solzjenitsyn. Det beror inte bara på att han är en fortfarande aktiv författare utan också på att en bedömning av hans författarskap inte kan undgå att ta hänsyn till en rad speciella faktorer. Först den biografiska: även om hans böcker inte är direkt självbiografiska, bygger de (före Augusti 14) i hög grad på ett självupplevt verklighetsstoff. Ur detta stoff stiger så bilden av en särpräglad och egensinnig personlighet fram med klara relationer till människan Solzjenitsyn och hans aktuella situation. Sina verk har författaren vidare direkt betecknat som »politiska» och det innebär att de bör sättas in i ett historiskt och ideologiskt sammanhang.

Så långt rör det sig om yttre faktorer som kan tänkas påverka den verklighetsmodell Solzjenitsyn bygger upp i sina böcker. Eftersom verklighetsstoffet inte framläggs i form av dokument eller direkt självbiografi är det förståeligt att spänningar kan uppstå mellan material och de litterära konventioner han använder. Man ställs alltså inför de gamla frågorna om författarens distans till sitt ämne och om verklighetsstoffets transformation och strukturering, frågor som alltid varit aktuella i rysk litteratur. En jämförelse med exempelvis den senare Tolstoj (romanen Uppståndelse) eller den senare Tjechov är lärorik. Men Solzjenitsyns sätt att lösa problemet kan göras till föremål inte bara för komparativa jämförelser utan också för högst skiftande kritiska bedömningar (som också skett). En sak som inte saknar betydelse i sammanhanget är att verk som Första kretsen och Cancerkliniken tydligen ännu inte föreligger i slutgiltiga, auktoriserade versioner. Författarens påstås sålunda ha i sin ägo en fylligare och mera genomarbetad version av Första kretsen.

Till detta kommer den språkliga aspekten. Den debatt i engelsk och amerikansk press som följde på översättningen av Augusti 14 visade översättarens dilemma att balansera mellan en för den västerländska läsaren godtagbart flytande text och försöken att återge något av författarens folkliga expressivitet och förkärlek för neologismer. Medan en rysk läsare uppfattar att bakom språket ligger en tydlig udd mot sovjetiska språkpolitiska tendenser i, enligt Solzjenitsyns mening, utslätande riktning och samtidigt en medveten anknytning till en tradition med nationella, för att inte säga nationalistiska övertoner, så är den västeuropeiske läsaren ur stånd att göra detta. En ordagrann översättning kan för en läsare utan nödiga referensramar komma att framstå som kantig och besynnerlig.

Slutligen har i författarens senare författarskap (särskilt Augusti 14) trängt fram en vad man kan kalla mystisk-nationell ton som uppenbarligen har anknytning till rysk filosofisk och religiös tradition, till ortodox liturgi och ortodox tankevärld. Vi känner igen liknande tendenser från andra bekanta ryska efterkrigsromaner som Bulgakovs Mästaren och Margerita och framför allt Pasternaks Doktor Zjivago (särskilt de avslutande dikterna). Men om Pasternaks ödes- och uppståndelsesymbolik rör sig på ett poetiskt plan med mera lättbegripliga poetiska symboler tycks Solzjenitsyns nationella mystik snarare röra sig i riktning mot de slavofilt präglade strömningar som var gängse på 1800-talet.

De böcker som hittills publicerats om Solzjenitsyn i väst har huvudsakligen varit dokument-samlingar belysande »fallet Solzjenitsyn» (t.ex. Labeledz, Solzhenitsyn. A documentary record eller Björkegrens bok). A. Rothbergs A. Solzhenitsyn. The major novels, vars titel tycks antyda en inriktning på konstnärliga aspekter, betraktar romanerna huvudsakligen som historiska dokument om Stalintiden. C. Moodys lilla bok är tills vidare det första försöket att ge en sammanfattande bild av Solzjenitsyn inte bara som människa och politisk krönikör utan framför allt som författare.

Den börjar med en kort biografisk skiss som går fram till Nobelföreläsningen augusti 1972. Sedan behandlas En dag i Ivan Denisovitjs liv, följd av ett särskilt intressant kapitel om »language and style». Efter ett avsnitt om hans korta berättelser och pjäser följer så särskilda kapitel om Första kretsen, Cancerkliniken och Augusti 14. Boken fyller väl sitt syfte som en inledande orientering. Författaren är visserligen ofta påfallande försiktig i sina omdömen och rätt opersonlig i sina analyser men det hänger kanske samman med bokens orienterande syfte och ämnets intrikata karaktär.

Det finns ett och annat att diskutera men jag

nöjer mig med ett par punkter. Jag finner det inte särskilt givande att sammankoppla En dag och Matrjonas gård, som författaren gör. Matrjonas gård har, som jag ser det, snarare en parallell i Högra handen (en berättelse som författaren mycket överraskande anser »reduced to insignificance by Cancer ward», s. 81). I den ena berättelsen gestaltar Solzjenitsyn det »eviga» Ryssland (Matrjona), i den andra det historiskt betingade (den söndervärkte, döende bolsjeviken från det en gång ärorika regementet »Världsrevolutionen»).

En dag betecknas som »the most sustained and skilfully constructed example of the *skaz* technique in modern Russian literature» (s. 68). Berättelsen förs, som bekant, i tredje person men med en växling mellan berättarens och huvudpersonens point of view, markerade i språket. Här och där dyker dessutom plötsligt ett »vi» upp och ger en närvaro- och ögonvittneseffekt. Jag vet inte om detta verkligen skall kallas »skaz-teknik» (det ryska begreppet för »fictionalised narrator»). Denna växling mellan tredje och första person är synbarligen typisk för modern prosa över huvud taget (se Tom Wolfe i Esquire, December 1972) och betingad av själva ämnet (cf. Vonneguts Slaughter-House Five, där framställningen i tredje person oväntat kan brytas av ett »Somebody behind him in the boxcar said »Oz». That was I. That was me»).

Hur som helst ger denna lilla bok en god översikt, samtidigt som den klart antyder hur komplicerat ett studium av Solzjenitsyns författarskap är och långt framgent kommer att vara. Man kan bara förutsäga att detta inte kommer att utgöra något hinder för en jämn ström av nya böcker om honom inom de närmaste åren.

Nils Åke Nilsson

Axel Fritz: *Ödön von Horváth als Kritiker seiner Zeit*. List Verlag München 1973.

Fritz inleder med att bestämma Ödön von Horváths position. Han växte upp i donaumonarkin som son till en adlig diplomat och kom till Berlin i mitten på 20-talet. Litterärt stod han nära Neue Sachlichkeit, politiskt var han ljusrött marxistisk. Hans moderna »Volksstücke», bl.a. *Kasimir och Karoline*, innebar ett visst publikt genombrott. I takt med Weimarrepublikens sönderfall förtrodde hans optimistiska tilltro till kollektivets förmåga att omskapa samhälle och moral. Hitlers Machtübernahme berövade honom existensmöjligheter och optimism. Den enskilda människans skuld och ansvar blir under landsflykten ett huvudtema i hans diktning. Bara 36 år gam-